

บทที่ 1

แนวทางภูมิศาสตร์การเมือง (An Approach to Political Geography)

วัตถุประสงค์

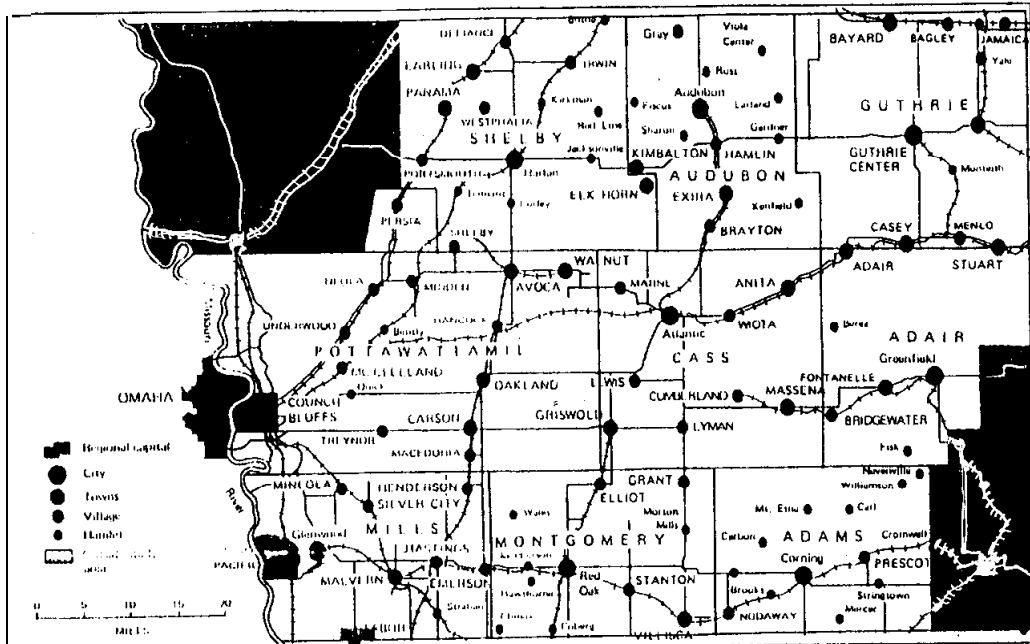
เมื่อนักศึกษาได้ศึกษาและอ่านบทที่ 1 นี้แล้ว นักศึกษาสามารถอธิบายและตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาต่อไปนี้ได้ถูกต้อง

1. ความหมายและขอบเขตของคำ 2 คำ คือ ภูมิศาสตร์การเมืองและภูมิรัฐศาสตร์
2. วิธีการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองแบบระบบ และแบบภูมิภาค
3. ความสัมพันธ์ของวิชาภูมิศาสตร์การเมืองกับศาสตร์อื่น ๆ
4. อธิบายความแตกต่างแนวทางภูมิศาสตร์การเมืองสมัยโบราณและสมัยใหม่ได้
5. อธิบายถึงปริทัศน์หรือขอบเขตของการเมืองได้ รวมถึงการวิเคราะห์ระดับการเมืองในดินแดนแต่ละรัฐได้
6. ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาเขตการเมืองและการกระจายของกิจกรรมทางการเมือง
7. ปัจจัยต่าง ๆ และสาเหตุที่เกิดปรากฏการณ์ทางการเมือง และพฤติกรรมทางการเมือง
8. วิเคราะห์ถึง เนื้อหาและลักษณะหรือคุณสมบัติเฉพาะของวิชาภูมิศาสตร์การเมืองและภูมิรัฐศาสตร์ได้
9. อธิบายศัพท์สำคัญได้อย่างน้อย 10 ศัพท์
10. เขียนและอ่านแผนที่เฉพาะกิจได้

ภูมิศาสตร์การเมืองเป็นสาขาของภูมิศาสตร์มนุษย์ ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่าง ๆ นั้น มีลักษณะทางการเมืองโดยธรรมชาติ ภูมิศาสตร์การเมืองเป็นศาสตร์ที่มีรากฐานมาจากวิทยาศาสตร์สังคมและพฤติกรรม อาทิเช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และจิตวิทยา แต่แนวความคิดเห็น (Concept) ในด้านภูมิศาสตร์กายภาพยังคงมีความสำคัญต่อการศึกษาอย่างยิ่ง องค์ประกอบที่ไม่มีชีวิตและเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในโลกนี้ ดังเช่น มหาสมุทร ทะเลสาบ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรต่าง ๆ เป็นต้น มีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการค้าสินค้าทางการเมืองและการดำเนินการทางการเมือง โดยสรุป ภูมิศาสตร์การเมืองมีองค์ประกอบร่วมสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรกได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ ซึ่งค้นหาหลักเกณฑ์ทั่วไปอันเกิดจากกระบวนการทางด้านกายภาพ ตลอดจนทำเลที่ตั้งและทรัพยากร อันมีความแตกต่างกัน นั่นก็คือ "การกระจายบนระวางที่" (Spatial Distributions) และ ประการที่สองคือ ปรากฏการณ์ทางการเมือง" (Political Phenomena) ฉะนั้นนักภูมิศาสตร์การเมืองบางคนและบางคนจึงสนใจต่อปฏิกริยาทางพื้นที่อันเนื่องมาจากตัวแปรต่าง ๆ เช่น พฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับทางการเมืองโดยธรรมชาติ จำนวนประชากร สินค้า ความคิดในลักษณะเชิงปริมาณ วิเคราะห์ใช้แบบจำลอง (Model) อาศัยทฤษฎีการแพร่กระจาย (Diffusion Theory) และใช้วิธีการเชิงพฤติกรรม (Behavioral) ต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นการศึกษาโดยวิธีการใหม่โดยผนวกเอาแบบรูปทางพื้นที่และกระบวนการทางพฤติกรรมเข้าไว้ด้วยกัน

ก่อนที่จะกำหนดหรือให้คำนิยาม "ภูมิศาสตร์การเมือง" จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า "ระวางที่" (Spatial) เสียก่อน ซึ่งมีความหมายในรูปหนึ่งของคำว่า "การกระจายบนพื้นโลก" มากกว่าในรูปแบบการกระจายในทางวิชาสถิติ การกระจายบนพื้นโลกนี้ แต่ละเรื่องจะเกิดผลซึ่งกระจายจากท้องที่หนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งในลักษณะที่คล้ายกัน ตัวอย่างเช่น แผนที่ของประเทศสหรัฐอเมริกา จะบอกถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองหลวงของแต่ละรัฐ วัตถุประสงค์จะเป็นแบบเดียวกัน คือตำแหน่งที่ตั้งของเมืองหลวงกระจายไปทั่วพื้นที่ พื้นที่บนแผนที่ซึ่งแสดงให้เห็นว่านั่นคือส่วนหนึ่งของพื้นที่โลกด้วยเหตุนี้แผนที่สามารถทำให้มองเห็นภาพของ "การกระจายบนระวางที่" บางครั้งแผนที่อาจทำให้เกิดความสับสน เพราะแผนที่สามารถจะให้ภาพการกระจายบนระวางที่มากกว่าหนึ่งเรื่องในเวลาเดียวกัน เช่น การลากเส้นพรมแดนลงบนแผนที่ที่แสดงที่ตั้งเมืองหลวงของรัฐ จะเห็นว่าผู้อ่านแผนที่จะได้รับความรู้และสิ่งที่ต้องการเพิ่มขึ้น แต่แผนที่ก็อาจมีความยุ่งยากในการอ่าน ดังเช่น เส้นพรมแดนของรัฐ เส้นพรมแดนของเคาน์ตี (Counties) หรือมณฑลนครและเมือง ได้ปรากฏอยู่บนแผนที่ ดังนั้น การกระจายบน

รชวางที่ไนี้ที่นี้ ก็ย้อมมีความหมายรวมเป็นชด (set) ของการรวบรวมของลิ่งต่าง ๆ หรือวัตถุประสงค์
 ซึ่งมัลักษณะเป็นแบบอย่าง (Type) เดียวกัน ซึ่งไนี้ตัวอย่างนี้ก็คือ เมืองหลวงของรัฐต่าง ๆ ไนั้นต่าง
 ก็มีที่ตั้งการกระจายอยู่บนพื้นโลก

รูปที่ 1.1 : แผนที่แสดงการกระจายของเมืองระดับต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงใต้
 ของรัฐไอโอวา

ที่มา | Brian J.L. Berry, H.G. Barnum, and R.j. Tennent.
Regional Science Association. Papers and Proceedings.
 Vol.9. 1962. Fig. 1.

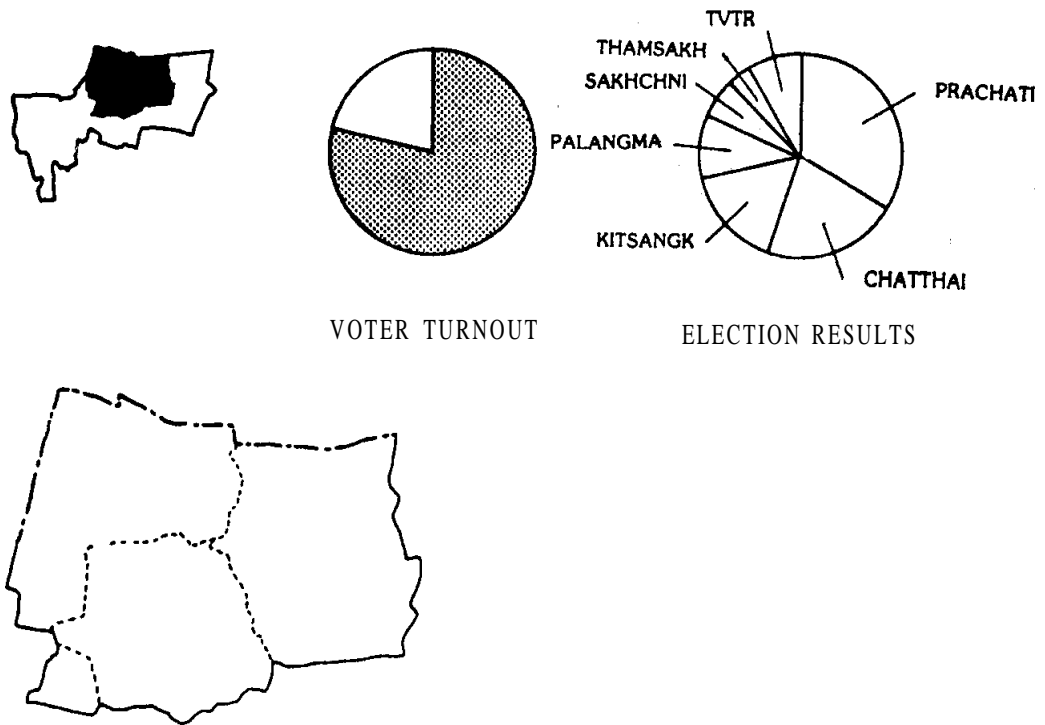
ส่วน "การเมือง (Politics)" เป็นสิ่งที่กระทบกระเทือนและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นชุมชน ซึ่งจะต้องมีการปกครองหรือการดำเนินกิจการต่าง ๆ ร่วมกัน ฉะนั้นบุคคลจึงไม่สามารถหนีเรื่องการเมืองไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันเป็นยุคที่มีการตื่นตัวทางการเมือง หรือเกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่รอบตัว กิจการและปรากฏการณ์บางชนิดไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองในอดีตก็กลับกลายมาเป็นปัญหาทางการเมืองในปัจจุบัน ข้อตกลงหรือกิจการหลายประการ ซึ่งไม่จำเป็นต้องกำหนดหรือตัดสินใจในอดีต หรืออาจจะเป็นการตัดสินใจโดยชนบทรวมนิยมประเพณีหรือเป็นข้อตกลงใจส่วนบุคคล แต่ในปัจจุบันนี้สิ่งที่เรียกว่าข้อตกลงใจหรือการตัดสินใจนั้นส่วนใหญ่มักจะกำหนดขึ้นโดยหน่วยงานหรือองค์การสาธารณะหรือรัฐบาล หรือหน่วยงานของรัฐ หรือโดยกระบวนการทางการเมือง ทั้งนี้เพราะบุคคลเป็นส่วนรวมสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ข้อตกลงใจที่เกิดขึ้นโดยวิถีทางสาธารณะที่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีใช้เรื่องส่วนตัว เช่น การทหาร การศึกษา การคลัง การตลาด หรือทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ เป็นต้น นั่นคือ "การเมือง" ต้องเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตั้งแต่ชุมชนเล็ก ตลอดจนถึงชุมชนใหญ่

นอกจากนี้การเมืองหรือข้อตกลงใจทางการเมืองยังมีอิทธิพลต่อสภาพของชีวิตหรือคุณลักษณะแห่งการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่นเกี่ยวข้องกับมาตรฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น บางประเทศได้มีการดำเนินงานทางการเมืองในด้านเป็นรัฐสวัสดิการ โดยการให้สวัสดิการต่าง ๆ แก่ประชาชนได้รับหลักประกันชีวิตและความเจริญรุ่งเรือง แต่บางประเทศไม่ได้จัดการดำเนินการดั่งนั้น แต่เป็นแบบเสรีนิยมหรือทอดทิ้งประชาชน เป็นต้น และในการมองการเมืองอีกด้านหนึ่งก็คือประชาชนต้องมีหน้าที่หลายประการที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย เลี้ยงภาษีอากร เป็นต้น

โดยสรุป การเมือง หมายถึง กระบวนการในการตัดสินใจหรือมีข้อตกลงใจโดยวิธีการที่เรียกกันว่า Public Means คือให้ส่วนรวมได้มีส่วนร่วมดำเนินการต่าง ๆ อันเป็นกิจการสาธารณะหรือตัดสินใจว่าสิ่งใดควรจะทำหรือปฏิบัติ หรือผู้ใดควรจะได้สิ่งใด และการตัดสินใจนั้นขึ้นกับวิธีการหรือโดยหน่วยงานที่ผูกพันกับสาธารณะ (Deutsch 1970 | 3 - 5)

ส่วนปรากฏการณ์ทางการเมืองนั้น เป็นสิ่งที่รวมพฤติกรรม และกิจกรรมของมนุษย์ (Movement and Activities) ซึ่งมีลักษณะทางการเมืองโดยธรรมชาติ เช่น เราไม่สามารถจะวิจัยกิจกรรมหนึ่ง ๆ ได้จนกว่ากิจกรรมนั้น ๆ จะถูกนำมาพิจารณา เช่น การออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นกิจกรรมทางการเมืองแต่การที่ประชาชนเดินทางไปยังหน่วยเลือกตั้งเพื่อออกเสียงลงคะแนนนั้น ไม่สามารถจะสรุปผลได้จนกว่าจะได้มีการนับคะแนน เมื่อรู้ผลจากการนับคะแนนเสียงแล้ว เราก็สามารถจะอธิบายได้ว่าอะไรได้เกิดขึ้นแล้ว เช่นใครเป็นผู้ชนะการ

เลือกตั้ง เขาเลือกตั้งใคร มีผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงท่วมท้นและเขตเลือกตั้งโดยผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดไม่ได้รับการสนับสนุน เครื่องมือที่สามารถอธิบายให้เห็นได้ชัดก็คือ "แผนที่" นั่นก็แสดงให้เห็นประจักษ์ว่าเราสามารถจะสร้างแผนที่ของ "ปรากฏการณ์ทางการเมืองการออกเสียงเลือกตั้ง" (Political Phenomena) เพื่อที่จะอธิบาย "การกระจายบนระวางที่" (Spatial Distributions) จากผลของการเลือกตั้ง

รูปที่ 1.2 : ผลการเลือกตั้งทั่วไปของกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ.2518 ในเขตเลือกตั้งบางเขน

ที่มา : Supanee Chslothorn. Greater Bangkok : An Analysis in Electoral Geography, 1952-1976. Fig.6.5. Ph.D. Dissertation, University of Wisconsin-Milwaukee, 1982.

ความหมายของวิชาภูมิศาสตร์การเมือง

ความหมายของวิชาภูมิศาสตร์การเมืองย่อมมีวิวัฒนาการมาตามลำดับในแต่ละยุคสมัย แนวความคิดของนักภูมิศาสตร์การเมืองในแต่ละสำนัก "School of Thought" จะมีอิทธิพลต่อคำจำกัดความนั้น ๆ ซึ่งความหมายของภูมิศาสตร์ก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่เมื่อมีการยอมรับแนวความคิดในการศึกษาพื้นที่และความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์ทางการเมืองลักษณะเด่นชัดข้อนี้ จึงเป็นที่ยอมรับว่า การศึกษาและกฎเกณฑ์ของภูมิศาสตร์การเมืองนั้นแตกต่างกับการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ และยังให้คำนิยามอย่างชัดเจนด้วย

วิชาภูมิศาสตร์การเมือง เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและรชวางที่บนโลก (Politics and Terrestrial Space) มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์เพราะเป็นการศึกษาแบบระบบ ซึ่งมีพื้นฐานจากการสังเกตการณ์ (Observation) การพรรณารูปร่างลักษณะ (Description) และการวิเคราะห์ (Analysis) และคำว่า "การเมือง" (Politics) นั้น ย่อมรวมถึงพฤติกรรมทางการเมืองทุกระดับของมวลมนุษย์ และคำว่า "รชวางที่บนโลก" (Terrestrial Space) หมายถึงรชวางที่บนโลกลักษณะสามมิติ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บนผิวพื้นโลก ซึ่งบรรจุทุกสิ่งทุกอย่างไว้ นั่นก็คืองานของนักภูมิศาสตร์การเมืองจะต้องมีการสังเกตการณ์ พรรณา และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งปรากฏบนรชวางแผนที่ที่กระจายไปทั่วโลก

ศาสตราจารย์ริชาร์ด ฮาร์ทฮอร์น (Richard Hartshorne) แห่งมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน สหรัฐอเมริกา ได้เขียนบทความเรื่อง "Recent Developments in Political Geography" ลงในวารสาร American Science Review, XXIX (1935, 957) ให้ความหมายของภูมิศาสตร์การเมืองว่า "เป็นการศึกษารัฐในลักษณะเฉพาะของพื้นที่รูปต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะในเขตอื่น ๆ" ความหมายในที่นี้จะเน้นถึงการศึกษาถึงภูมิศาสตร์กายภาพโดยเฉพาะ ต่อมาในปี พ.ศ. 2497 ฮาร์ทฮอร์นได้ขยายความเกี่ยวกับการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองว่า "เป็นการศึกษาถึงขอบเขตความแปลกแยก และความคล้ายคลึงกันในพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับความหลากหลายทั้งมวล ในขอบเขตของพื้นที่ที่มีความแปลกแยกกันและมีความคล้ายคลึงกัน" ซึ่งมีความหมายเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย และมีความหมายเน้นเฉพาะถึงแนวความคิดของภูมิศาสตร์ภูมิภาคนั่นเอง กล่าวคือศึกษาถึงเอกลักษณ์ภายในที่เหมือนกันแต่ละภูมิภาค เช่น การศึกษาถึงลักษณะของประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล (Landlocked Countries) รัฐกันชน (Buffer States) หรือประเทศที่มีลักษณะรูปร่างกระต๊อด (Compact) เป็นต้น หรือในแต่ละภูมิภาคจะมีการรวบรวมเก็บหลักฐานในแง่บทบาทหน้าที่ของภูมิภาคที่มีลักษณะเป็นกลุ่ม เช่น แหล่งเลี้ยงวัว Milkshed หรือแหล่งป่าไม้ที่ราบต่ำ Lowland Forest เป็นต้น คือ เป็นบริเวณที่มีการจัดระบบโครงสร้างที่เชื่อมต่อกันขององค์กร

หนึ่ง มีระบบของบทบาทหน้าที่ที่เคลื่อนไหวเป็นสายงานและมีศูนย์กลาง หรือศึกษาถึงระบบการบริหาร
เนื้อที่ทางการเมือง ซึ่งแบ่งภูมิภาคใหญ่สุดคือทวีป รองลงมาคือประเทศ ตลอดจนถึงการแบ่งพรมแดน
ย่อยออกเป็นหน่วยปกครองที่เล็กที่สุด อันได้แก่ ตำบล หมู่บ้าน และคอมมูน เป็นต้น แนวความคิดและ
ความหมายในวิชาภูมิศาสตร์การเมืองของอาร์ทเซอร์นั้น ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น

ในปี พ.ศ.2507 ดักลาส แจคสัน (W.A Douglas Jackson) ได้เขียนไว้ในหนังสือ
ชื่อ "Politics and Geographic Relationships" ได้ให้ความหมายของภูมิศาสตร์การเมืองว่า
"เป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์ทางการเมืองในขอบข่ายที่เกี่ยวพันกับสิ่งแวดล้อมทางพื้นที่"

โรเจอร์ อี. แคลเปอร์สัน และ จูเลียน วิ. มิงจิ (Roger E. Kasperson and Julian
V. Minghi) เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือชื่อ "The Structure of Political Geography"
ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ.2512 ได้ให้คำนิยามของภูมิศาสตร์การเมืองว่า "เป็นการศึกษาถึงรวงที่และ
โครงสร้างของพื้นที่ และมีความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางการเมือง (Political Processes)
และระบบ" กล่าวโดยง่าย ๆ ก็คือการวิเคราะห์ปรากฏการณ์การเมืองบนพื้นที่ทางการเมืองนั่นเอง
คำจำกัดความนี้ให้ความหมายกว้างเพียงพอที่จะช่วย ชะยาให้เข้าใจความเกี่ยวพันโดยธรรมชาติทั้งสอง
ทาง กล่าวคือ ภูมิศาสตร์การเมืองเป็นสายโยงในทฤษฎีวิทยาศาสตร์สังคมและการวิจัย

พ.ศ.2506 นอร์มัน เจ.จี. เปานส์ (Norman J.G. Pounds) ได้เขียนไว้ในหนังสือ
"Political Geography" ได้ให้คำนิยามว่า "ภูมิศาสตร์การเมืองเป็นวิชาที่ว่าด้วยพื้นที่ที่ประกอบ
ขึ้นโดยหน่วยการปกครองรวมทั้งทรัพยากรและปริมาณความมากน้อยและผลที่ก่อให้เกิดแบบแผนทางภูมิ-
ศาสตร์ โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในบริเวณนั้น ๆ ที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับรัฐ"

ในบทเรียนนี้ ได้แบ่งภูมิศาสตร์การเมืองออกเป็น 2 ยุค คือ สมัยโบราณ และ สมัย
ปัจจุบัน

1) ภูมิศาสตร์การเมืองสมัยโบราณ

เฮโรโดตัส (Herodotus, 484-425 B.C.) มีความสำคัญต่อความเจริญทางภูมิ-
ศาสตร์ในสมัยแรก ๆ เขาได้เขียนตำราประวัติศาสตร์และแสดงการอ้างอิงถึงและสนใจในวิชาภูมิ-
ศาสตร์ โดยถือว่าภูมิศาสตร์ต้องเป็นภูมิหลังให้แก่ประวัติศาสตร์ เฮโรโดตัสได้บรรยายเกี่ยวกับภูมิ-
ประเทศ สถานที่และประเทศ เขาได้เขียนเกี่ยวกับประเทศอียิปต์ ลิเบีย และไซเรีย และเป็นบุคคล
แรกที่มองเห็นความสำคัญของพรมแดน เขาได้ค้นหาแ่งทวีปเอเชียออกจากทวีปยุโรปโดยยึดถือเอา
แม่น้ำไนล์เป็นหลัก

เพลโต (Plato, 427-357 B.C.) ได้เขียนบทความเรื่องความสัมพันธ์ของรัฐกับพื้นที่ของรัฐซึ่งมีกรุงเอเธนส์เป็นศูนย์กลางมีประชากรและทฤษฎีการธรรมชาติอันกลมกลืนกัน ดินดีสามารถเพาะปลูกได้ ซึ่งยอมทำให้ประเทศมั่งคั่งได้ แต่เมื่อป่าถูกทำลาย กษัตริย์ก็เกิดขึ้นเมื่อถูกฝนตกชะล้างน้ำฝนไหลลงทะเลโดยเปล่าประโยชน์ ซึ่งก่อให้เกิดความเลื่อมจากจุดซึ่งสิ่งต่าง ๆ ไม่อยู่ในภาวะสมบูรณ์แบบ และยอมมีผลต่อความเลื่อมของรัฐในด้านต่าง ๆ ด้วย

จูเลียส ซีซาร์ (Julius Caesar, 100-44 B.C.) ให้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับภูมิศาสตร์การเมือง ในการเขียนเรื่องทางประวัติศาสตร์ของสงครามแกลลิก (Gallic Wars)

สตราโบ (Strabo, 64 B.C.-A.D.20) ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์และปรัชญาภูมิศาสตร์ ซึ่งมีจำนวนถึง 17 เล่ม หนังสือเหล่านี้ได้บรรยายถึงประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป เช่น สเปน และไกล (Gaul) อิตาลี กรีซ ยุโรปตอนเหนือและยุโรปตะวันออก ทวีปเอเชีย เอเซียไมเนอร์ บริเวณลุ่มน้ำสำคัญ ๆ เช่น แม่น้ำยูเฟรติส ไทกริส ซีเรีย และอาหรับ รวมทั้งทวีปแอฟริกาด้วย ในหนังสือเหล่านี้สตราโบได้เน้นถึงความสำคัญของภูมิศาสตร์การเมือง ประชากร และลักษณะภูมิประเทศ และเขาได้เสนอแนะว่า ในการศึกษาภูมิศาสตร์ไม่ควรศึกษาเฉพาะรูปร่างและขนาดของประเทศ แต่ควรดูทำเลที่ตั้งเปรียบเทียบกับสถานที่เหล่านี้ด้วย บนผิวโลกที่มนุษย์อาศัยแล้วก็คล้ายกับส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย คือเป็นธรรมชาติ กำหนดขอบเขตและพรมแดนได้ การยอมรับอะไรเป็นธรรมชาติจึงเป็นสิ่งจำเป็นในทางภูมิศาสตร์

ปโตเลมี (Ptolemy, 100-171 A.D) ปโตเลมีเป็นผู้ริเริ่มความเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ให้ภูมิศาสตร์มีเนื้อหาและลักษณะเฉพาะเด่นชัดขึ้น ผลงานของปโตเลมีคือขุมความรู้โบราณแหล่งสุดท้าย เพราะหลังจากสมัยปโตเลมีภูมิศาสตร์เริ่มเสื่อมลง ทั้งนี้เนื่องจากความอ่อนแอของอาณาจักรโรมันและยุโรปเข้าสู่ยุคมืด (Dark Age) ปโตเลมีได้เขียนตำราทางภูมิศาสตร์ชื่อว่า Guide to Geography และได้ให้ความหมายของวิชาภูมิศาสตร์ว่า "ภูมิศาสตร์ คือ การแสดงแบบส่วนใดส่วนหนึ่งของผิวโลกที่รู้จักกันด้วยแผนที่ อันประกอบด้วยรูปลักษณะสำคัญต่าง ๆ บริเวณนั้น" และเขาได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์การเมืองของประเทศอียิปต์

2) ภูมิศาสตร์การเมืองปัจจุบัน

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant ค.ศ.1724-1798) เป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ในศตวรรษที่ 18 คานท์เป็นผู้บรรยายในมหาวิทยาลัยโคนิกส์เบิร์ก (Konigsberg) ได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดภูมิศาสตร์การเมืองปัจจุบัน คานท์ได้บรรยายถึงรัฐว่าเป็นสิ่งที่มิมีชีวิต และจะเปลี่ยนแปลงไปได้โดยสิ่งแวดล้อมและภูมิศาสตร์ ซึ่งเขาได้อ้างอิงถึงลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ดิน พืชที่และวัฒนธรรม ผู้มีความเห็นเช่นเดียวกับคานท์และได้ติดตามเป็นลูกศิษย์ในทฤษฎีของเขาหลายคน เช่น จอร์จ

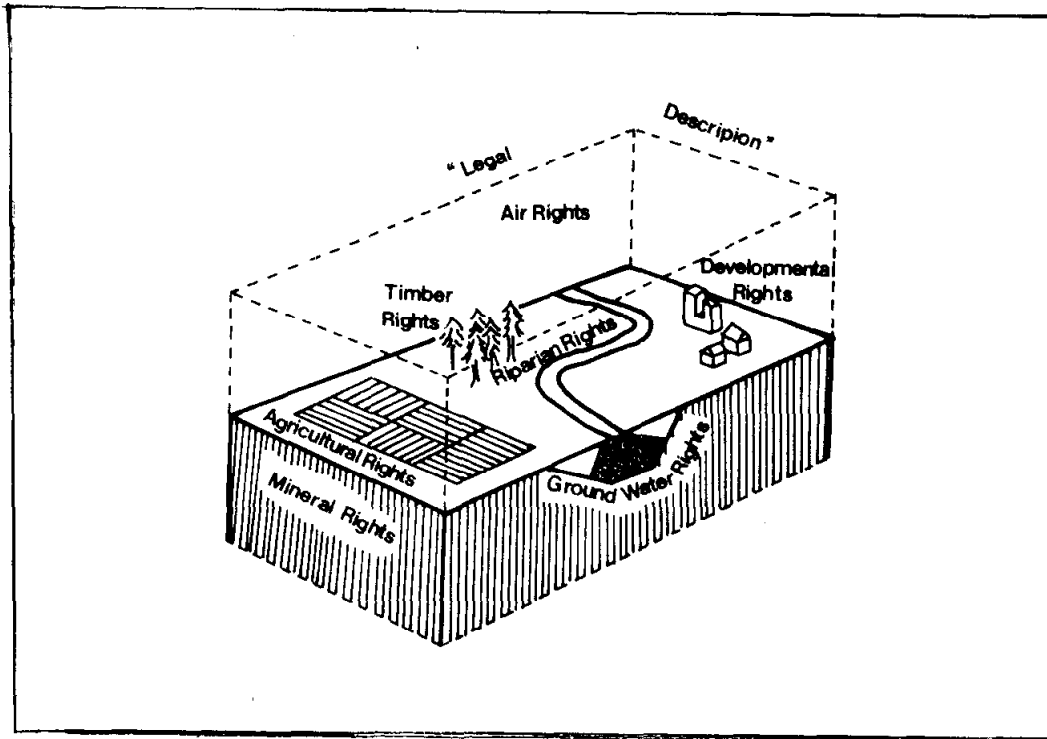
ฟรีดริช ลิสต์ (Gorge Friedrich List 1789-1846), ไฮน์ริช ฟอน ทริทซ์เค (Heinrich Von Treitschke), บารอน ดิทริช อัดัม ไฮน์ริช ฟอน บูลอว์ (Baron Dietrich Adam Heinrich Von Bulow 1757-1807) อเล็กซานเดอร์ ฟอน ฮุมโบลด์ท (Alexander Von Humboldt 1769-1859), คาร์ล ริทเทอร์ (Karl Ritter 1779-1859), ออสการ์ เพอร์เชล (Oskar Perchel 1826-1875), และ ฟรีดริช รัทเซล (Friedrich Ratzel 1844-1904) ซึ่งเป็นชาวเยอรมัน นอกจากนี้ โจฮันน์ แคสพาร์ บลุนชิล (Johann Kaspar Blunschil) แห่งสวิทเซอร์แลนด์ ก็ยอมรับ เช่นเดียวกับคานท์ว่า "รัฐเป็นสิ่งมีชีวิต" อย่างไรก็ตามในจำนวนบุคคลดังกล่าวข้างต้น รัทเซล นับว่าเป็นผู้วางรากฐานของภูมิศาสตร์การเมืองปัจจุบันในยุคนั้น (ก่อนสงครามโลก) โดยเขียนหนังสือชื่อ Politische Geographic เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1897 และได้บรรยายหลักวิชาภูมิศาสตร์การเมืองอย่างเป็นทางการอย่างเป็นระบบ และได้วางแนวคิดเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นผลงานสำคัญ (ดูรายละเอียดในบทที่ 2)

อาณาเขตการเมือง

ในระยะเวลาไม่นานมานี้ การวิเคราะห์พื้นที่โดยนักภูมิศาสตร์การเมืองจะเน้นเฉพาะถึง "รัฐประชาชาติ" (Nation-State) และความหมายของภูมิศาสตร์การเมืองได้แก่ การศึกษาบทบาทและพื้นที่ทางการเมืองซึ่งปรากฏอยู่บนพื้นผิวโลก โรเบิร์ต อี. นอร์ริส (Robert E. Norris) และ แอล. ลอยด์ แฮริง (L. Lloyd Haring) ได้เขียนไว้ในหนังสือ "Political Geography" ซึ่งพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. 2528 ให้ความหมายภูมิศาสตร์การเมืองว่า "เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมือง (politics) และรชวาทที่ (terrestrial space) เป็นศาสตร์โดยเหตุผลที่เป็นการศึกษาแบบระบบ คือ มีการสังเกต การพรรณนา และการวิเคราะห์ และได้ให้ความหมายกว้างขึ้นเกี่ยวกับปัจจัยทาง "รชวาทที่" คือ ขอบเขตอำนาจศาลอยู่เหนืออาณาเขตที่กำหนดซึ่งมีลักษณะสามมิติ แทนที่จะมีเพียงบนพื้นผิวโลกเท่านั้น แต่จะหมายรวมถึงห้วงอากาศ และได้พิมพ์ด้วย ถึงแม้ในหนังสือเล่มนี้จะเน้นหนักถึงรัฐประชาชาติเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็มิได้หมายความว่า จะครอบคลุมถึงเนื้อหาของวิชาภูมิศาสตร์การเมืองทั้งหมด

อาณาเขตการเมืองอาจจะหมายถึงปรากฏการณ์การเมือง หรือกิจกรรมการเมืองที่เกิดขึ้นในรูปใดก็ได้ ตัวอย่างเช่น "รชวาทที่ส่วนตัว" (Personal space) จะถูกป้องกันจากผู้รุกรานให้มากที่สุดเท่าที่เจ้าของเคหะสถานหรือเจ้าของประเทศจะทำการป้องกัน จะมีพรมแดนซึ่งทำเครื่องหมายหรือไม่มีเครื่องหมายสำหรับที่ดินส่วนตัวดังเช่นพรมแดนของเคาน์ตี รัฐ หรือรัฐประชาชาติ ปฏิบัติหารชวาทที่เพื่อนบ้าน หรือเจ้าของบ้านในเขตชานเมืองหรือประเทศมหาอำนาจ ซึ่งอาจจะมีการต่อสู้หรือมีมิตรภาพต่อกันก็ตาม จะเห็นได้ว่าสิ่งเหล่านั้นไม่ว่าจะเกิดขึ้นในเมืองใหญ่หรือรัฐประชาชาติก็

ตามย่อมไม่แตกต่างกัน โดยเหตุที่รัฐบาลย่อมมีอำนาจปกครองภายในประเทศและจัดการเกี่ยวกับ

ภาพที่ 1.3 : ภาพแสดง อาณาเขตการเมืองบนระวางที่ของโลกในลักษณะสามมิติ

ที่มา : Rutherford H. Platt. Land Use Control : Interface of Law and Geography. AAG Resource Paper no. 75-1. 1976. (Used by permission of the Association of American Geographers,)

การเศรษฐกิจให้รุ่งเรือง ซึ่งเป็นการผูกพันระหว่างอาณาเขตและรัฐบาลซึ่งเกิดปฏิภณระหว่างเมืองต่าง ๆ กัน พื้นที่ล้อมรอบเมืองเหล่านั้น ดังนั้นการศึกษากฎศาสตร์การเมืองแทนที่จะเน้นถึงการศึกษากฎภาคต่าง ๆ ของโลก แต่ในที่นี้จะศึกษาถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- ก. ครอบงำที่ส่วนบุคคล (Personal space)
- ข. ทรัพย์สินส่วนตัวหรือที่ดิน (Personal property or land)

ค. เมืองต่าง ๆ (Cities)

ง. การปกครองส่วนท้องถิ่น (Local Government) เช่น เขตพิเศษ เมือง และ
เคาน์ตี

จ. มลรัฐและสหพันธ์ (state and Federal district) และ

ฉ. รัฐประชาชาติ (Nation - State)

ตามบทเรียนของภูมิศาสตร์การเมืองเล่มนี้ การศึกษาระบบจุลภาค (microscale) ไปสู่การศึกษาแบบมหภาค (macroscale) นั้น อาจจะไม่เรียงลำดับ แต่นักศึกษาและผู้สนใจพึงตระหนักถึงแต่ละเรื่องแต่ละระดับเมื่อมีการกล่าวอ้างอิง

การศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองแบบระบบกับการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองแบบภูมิภาค

ในอดีตนักภูมิศาสตร์ ศึกษาภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก และได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในแต่ละพื้นที่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้รวบรวมผู้ชำนาญการทางภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกมารวมกันวางแผนในการทำสงคราม ความรู้ความชำนาญของนักภูมิศาสตร์เหล่านี้ได้ยอมรับกันว่าเป็นเครื่องมือทางการเมือง ในระยะที่มีการปฏิวัติแนวความคิดเกี่ยวกับปริมาณวิเคราะห์ (Quantitative Revolution) หลายรูปแบบ การวิเคราะห์ตามระบบวิทยาศาสตร์ย่อมกระทำไม่ได้ ถ้าจะเน้นภูมิภาคหนึ่งว่ามีลักษณะเด่นชัดกว่าภูมิภาคอื่น โดยการใช้ความสังเกตเพียงครั้งเดียวหรือเรื่องเดียว แต่จะต้องรวบรวมผลของการสังเกตการณ์หลาย ๆ ครั้ง เพื่อนำมาเปรียบเทียบ ฉะนั้นนักภูมิศาสตร์จึงเปลี่ยนแนวการเน้นย้ำจากการศึกษาในด้านภูมิภาคมาสู่ระบบเพื่อที่จะวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ โดยการนำมาเปรียบเทียบและมองเห็นความผิดแผกแตกต่างกัน การเปลี่ยนแนวปรัชญาทางภูมิศาสตร์ จึงก่อให้เกิดผลในระบบการสอนและตำราเรียน

ภูมิศาสตร์การเมืองก็ได้ผ่านปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เช่นเดียวกับวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นแม่บทตำราเกี่ยวกับภูมิศาสตร์การเมืองในยุคแรก ๆ มักจะเน้นถึงการพรรณนาภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกและปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ทางการเมืองของโลกปัจจุบัน ส่วนใหญ่ตำราต่าง ๆ ในวิชานี้จะเน้นถึงวิธีการก้าวไปสู่การศึกษาแบบอย่างมีระบบ (Systematic Approach) นั่นก็คือปรากฏการณ์ทางการเมืองจะต้องนำมาวิพากษ์วิจารณ์ และการอ้างอิงหลักฐานแบบนั้นที่ที่จะต้องนำมาพิจารณาเมื่อมีกรณีต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้น โดยวิธีการก้าวไปสู่การศึกษาแบบระบบเช่นนี้จะต้องมีการรวบรวมรายละเอียดในแต่ละภูมิภาคเพื่อนำมาพิจารณา

นอกจากนี้ ปรัชญาทางภูมิศาสตร์ได้เพิ่มการเน้นย้ำในลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์แทนที่จะศึกษาเฉพาะอุปนิสัยเท่านั้น แต่จำเป็นต้องศึกษาเป็นระบบ กล่าวคือ ได้มีการสนใจในปัญหาของพฤติกรรม-

กรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นพร้อมๆกับการเปลี่ยนการวิเคราะห์จากระบบมหภาคลงไปสู่จุลภาค แต่การเปลี่ยนแปลงนี้มิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ดังเช่น ได้ปรากฏว่ามีตำราเรียนซึ่งศึกษาแบบระบบนี้เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่การศึกษาถึงพฤติกรรมยังไม่ขาดตอนไป เราอาจจะศึกษาพฤติกรรมของการออกเสียงลงคะแนนเท่า ๆ กับการศึกษาถึงรวงวางที่ส่วนบุคคล และอำนาจเฉพาะตน ซึ่งทั้งสองประการนี้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม วัตถุประสงค์ของการเสนอโดยวิธีการนี้เป็นการนำไปสู่ความสำนึก (awareness) ของปัจจัยทางจิตวิทยาซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเมือง ส่วนใหญ่สถานการณ์ของพฤติกรรมทางการเมืองมักเกิดจากสาเหตุหลายประการ ดังนั้นการวิเคราะห์ปัญหาเหล่านี้ ผู้วิเคราะห์จะต้องพยายามหลีกเลี่ยงมิให้อคติของปัจจัยบางอย่างมาตีความความเป็นจริงในพฤติกรรมการเมือง

วิชานิติศาสตร์การเมืองเป็นศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์

ความก้าวหน้าทางการศึกษาแนววิทยาศาสตร์ มีหลักเกณฑ์สำคัญ 3 ประการ กล่าวคือ เริ่มจากการพรรณนา รูปพรรณสัณฐาน (Description) การอธิบายตามกฎเกณฑ์ (Explanation) และการทำนาย (Prediction) ปรากฏการณ์ต่าง ๆ

นักภูมิศาสตร์การเมืองส่วนใหญ่ก็มุ่งหมายสามประการเช่นเดียวกัน การศึกษาส่วนใหญ่ยังคงใช้การพรรณนา แต่ในทางการปฏิบัติได้เริ่มใช้การวิเคราะห์เป็นการอธิบาย อย่างไรก็ตามการพรรณนายังคงมีความจำเป็นต้องใช้ก่อนที่จะมีการอธิบายเหตุผลต่าง ๆ และการทำนาย นั่นก็คือ การพัฒนาการศึกษาภูมิศาสตร์ การเมืองจะเป็นไปตามลำดับขั้น ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชนิดและเรื่องราวที่จะทำการศึกษา อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาภูมิศาสตร์การเมือง ยังไม่อาจจะนับว่าเป็นวิทยาศาสตร์อย่างสมบูรณ์พร้อมกับกฎเกณฑ์ที่จะทำนายเหตุการณ์ได้ในระยะแรก ต่อมาในทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา เฟรด เชเฟอร์ (Fred Shaefer) และ เอคเคอร์มัน (Edward Ackerman) นักปรัชญาภูมิศาสตร์สองท่านได้เขียนบทความและเป็นผู้มีส่วนกระตุ้นนักภูมิศาสตร์รุ่นใหม่แสวงหาแนวทางใหม่ของภูมิศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์ ดังเช่นบทความของ เชเฟอร์ (1954) ชื่อ "การยกเว้นในทางภูมิศาสตร์ : ประเมินผล โดยวิธีแบบระบบ (Exceptionalism in Geography : A Methodological Examination) และเอกเคอร์มัน เขียนเรื่อง "ภูมิศาสตร์ในฐานะเป็นวิชาวิจัยพื้นฐาน" (Geography as a Fundamental Research Discipline) และ "แนวทางการวิจัยมีขอบเขตอยู่ที่ไหน" (Where is a Research Frontier?) (Ackerman 1958, 1963) เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาภูมิศาสตร์การเมือง จึงควรนำศาสตร์สาขาอื่น ๆ มาร่วมการวิจัยด้วย ซึ่งจะช่วยให้วิธีการวิจัยทางภูมิศาสตร์การเมืองเป็นที่เชื่อถือได้

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง วิชาภูมิศาสตร์การเมืองได้มีกำเนิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และการศึกษาก็มีรากฐานตามระบบวิทยาศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตามยังขาดนักวิจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ ส่วนใหญ่การอธิบายปรากฏการณ์ในวิชาภูมิศาสตร์มักจะเป็นการอธิบายถึงการกระจายบนระวางที่ หรืออธิบายถึงกระบวนการซึ่งนำไปสู่การกระจายบนระวางที่กำหนดไว้ ดังตัวอย่างเช่น การกระจายที่ตั้งของรัฐต่าง ๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้นจะขึ้นอยู่กับประวัติและวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของพลเมือง แต่ละกลุ่ม เพราะวัตถุประสงค์ของปัจเจกชนย่อมขึ้นอยู่กับรูปแบบวัฒนธรรมของตน ความหนาแน่นและการกระจายต่อพื้นที่ นักภูมิศาสตร์อาจเปรียบเทียบการกระจายระวางที่ในเขตหนึ่งกับอีกเขตหนึ่งได้ โดยการนำเอารายละเอียดของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ความหนาแน่นและการกระจายของประชากร ต่อพื้นที่มาวิเคราะห์ อย่างไรก็ตามการศึกษภูมิศาสตร์ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแนวการศึกษาจากการศึกษา "Area Differentiation" มาเป็น "Spatial Organisation" (Taaffe, 1970)

แผนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในวิชาภูมิศาสตร์ เพราะรายละเอียดต่าง ๆ ของหลักสำคัญ 3 ประการ คือ แบบรูป (pattern) ความหนาแน่น (density) และการกระจาย (distribution) ซึ่งเกี่ยวกับการกระจายบนระวางที่นั้นจะปรากฏบนแผนที่ ฉะนั้นแผนที่จึงจัดว่าเป็นแหล่งข้อมูลของปัญหาต่าง ๆ ปัญหาที่จะอธิบายได้โดยคุณภาพการกระจายบนแผนที่ ภูมิศาสตร์การเมืองนั้น พฤติกรรมทางการเมืองจะถกวิเคราะห์เพื่อผลลัพธ์ที่ปรากฏขึ้น ปรากฏการณ์ทางการเมืองชนิดใดที่อาจจะบันทึกไว้บนแผนที่ได้ย่อมขึ้นกับความสนใจและความประสงค์ของนักภูมิศาสตร์ อย่างไรก็ตามไม่ควรจะอ้างอิงได้ ทกกรณีว่าการกระจายบนระวางที่นั้นจะมีผลต่อการเมืองดังเช่นแหล่งที่ตั้งเหมืองน้ำมันดิบที่กระจายอยู่ทั่วโลกนั้นจะมีผลต่อการเมืองในอนาคต

การทำนายนั้นย่อมขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ การศึกษาปรากฏการณ์มักจะต้องมีการสังเกตจดจำเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางมองเห็นแนวโน้มในอนาคต ความจริงจะปรากฏเป็นหลักฐานได้เมื่อได้มีการสังเกตจดจำหลาย ๆ ครั้ง และความจริงย่อมสนับสนุนการทำนาย ประวัติศาสตร์มีอิทธิพลอย่างมากเหนือภูมิศาสตร์การเมือง เพราะนักภูมิศาสตร์การเมืองรุ่นก่อน ๆ ชอบทำนายเหตุการณ์ทางการเมืองปฏิกริยาบนพื้นที่คือกระบวนการเคลื่อนไหว และปฏิกริยาบนพื้นที่หลายอย่างจะถูกปล่อยละเลยหรือมีผลสูงต่อการตัดสินใจทางการเมือง สตีเฟนโจนส์ นักภูมิศาสตร์การเมืองคนสำคัญได้เน้นถึงการตัดสินใจทางการเมืองย่อมมีผลต่อการเคลื่อนไหวในบางสิ่งบางอย่าง จุดหมายที่สำคัญก็คือ การทำนายปรากฏการณ์ใดนั้นปกติย่อมมาจากการวิเคราะห์กระบวนการ นั่นก็คือ การทำนายในภูมิศาสตร์การเมืองอาจขึ้นอยู่กับวิเคราะห์กระบวนการ ซึ่งมีผลลัพท์ต่อกิจกรรมทางการเมือง การทำนายตามระเบียบวิธีวิทยาศาสตร์มีน้อยมากในวิชาภูมิศาสตร์การเมือง ซึ่งมีได้หมายความว่าอาจจะเป็นไปได้ แต่อาจนับว่าเป็นก้าวแรกที่จะเปลี่ยนระบบในแนวปฏิบัติได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น

ปริมาตรภูมิศาสตร์การเมือง

ปริมาตรหรือขอบเขตในวิชาภูมิศาสตร์ย่อมหมายถึงขนาดของพื้นที่ที่จะทำการตรวจสอบ ถ้าพื้นที่มีปริมาตรกว้างมากเท่าไรก็ย่อมมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นเท่านั้น และนักภูมิศาสตร์ก็จะวิเคราะห์ปัญหานั้น จากจุดที่เล็กที่สุดไปจนถึงสถานการณ์โลก การวิเคราะห์อาจจะเริ่มตรงไหนก่อนก็ได้ เนื่องจากแนวทางการคิดในเรื่องระหว่างที่ส่วนบุคคล และพฤติกรรมแต่ละบุคคลจะมีขอบเขตภายในแนววงภูมิศาสตร์การเมืองเหมือนกับแนวคิดเกี่ยวกับระหว่างที่บนพื้นโลกและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตรงกันข้ามปรากฏว่ามีบ่อยครั้งที่การตัดสินใจของเผด็จการเพียงคนเดียวมีผลต่อการเมืองทั่วโลก

ในอดีต ภูมิศาสตร์การเมืองจะเน้นการวิเคราะห์ประเทศต่าง ๆ ในโลก และความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ในที่นี้ขอบเขตหรือขนาดไม่ใช่เป็นเรื่องสำคัญเท่ากับเนื้อหาการวิพากษ์ในปัญหาต่าง ๆ ของโลกและถึงแม้ว่าประเทศต่าง ๆ ในโลกจะมีขนาดต่าง ๆ กันก็ตาม แต่ขอบเขตของการวิเคราะห์เหตุการณ์โลกย่อมมีหลักเกณฑ์และระบบที่มีมาตรฐานเดียวกันมิได้แปรเปลี่ยนไปตามขนาดของรัฐ แต่อาจจะมีความแตกต่างกันไปตามคุณสมบัติและสิ่งแวดล้อมของรัฐ ยิ่งกว่านั้นนักภูมิศาสตร์ได้ทวีความผูกพันกับนักสังคมวิทยา โดยนำเอาพฤติกรรมการเมือง รัฐ และการเมืองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งปรากฏการณ์ทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ที่ต่างระดับและขนาดกันมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ด้วย เช่นเดียวกับตำราภูมิศาสตร์การเมืองเล่มนี้ มีแนวทางการศึกษาในรูปแบบของภูมิศาสตร์การเมืองจุลภาคและมหภาค

ภูมิศาสตร์การเมืองกับสังคมศาสตร์

ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ภูมิศาสตร์การเมืองเป็นสาขาหนึ่งของภูมิศาสตร์มนุษย์ ดังนั้นเมื่อนักภูมิศาสตร์การเมืองจะพิจารณาหรือวิเคราะห์เรื่องปรากฏการณ์ทางการเมือง พฤติกรรมทางการเมืองหรืออำนาจทางการเมืองก็ตาม ก็ต้องนำสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม สถานที่ ฯลฯ ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงหรือโดยทางอ้อมกับมนุษย์ เข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ทั้งนี้เพื่อศึกษาพิจารณาความแตกต่างระหว่างภูมิภาค และพยายามอธิบายถึงความแตกต่างดังกล่าว โดยการสร้างแบบจำลองหรือเลือกรูปแบบของภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อพิจารณาคู่สัมพันธ์ภายในของภูมิภาคเหล่านั้น นักภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่จะใช้การศึกษาเรื่องของโลกมนุษย์และกรอบทางพื้นที่ (Spatial Framework) ของโลก หรือรูปแบบการกระจายของสิ่งต่าง ๆ และสถานที่บนผิวโลก เพื่อให้เราเข้าใจโลกมนุษย์ดีขึ้น

แนวทางที่จำเป็นในการวิเคราะห์รูปแบบทางพื้นที่ของโลกและของภูมิภาคต่าง ๆ ตลอดจนการที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากพื้นโลกจะนำนักภูมิศาสตร์การเมืองเข้าไปพัวพันกับข้อมูลภูมิศาสตร์และข้อ-

เท็จจริงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ข้อมูลภูมิศาสตร์ และข้อเท็จจริงเหล่านี้ในฐานะของข่าวสาร
ที่กระจัดกระจายอยู่ตามลำพัง เช่นเป็นการพรรณาสถานที่และลักษณะเด่นของภูมิภาค ถ้านำเอาปัจจัย
เหล่านี้มารวมกันเพื่อวิเคราะห์รูปแบบพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งก็ย่อมได้ผลลัพธ์หรือคำตอบว่ามีความ
สัมพันธ์หรือสามารถรวมเข้าด้วยกันเป็นระบบใดระบบหนึ่ง เป็นต้น

วิชาสังคมศาสตร์แต่ละสาขาส่งให้เห็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ และ
ความแตกต่างของแนวทางเหล่านี้เป็นเรื่องของเนื้อหาสาระที่แต่ละแขนงวิชาแสวงหามากกว่าที่จะเป็น
ข้อเท็จจริง เครื่องมือ หรือวิธีการ โดยเฉพาะในกลุ่มของข้อมูลที่ได้มา นักภูมิศาสตร์การเมืองจะค้นหา
ปัจจัยและสัมพันธ์ทางพื้นที่ที่น่าสนใจในทัศนะของนักภูมิศาสตร์ ซึ่งข้อมูลอันเดียวกันอาจได้รับการศึกษา
พิจารณาจากนักประวัติศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ หรือนักเศรษฐศาสตร์ด้วยก็ได้ กล่าวโดยทั่วไป เมื่อนักภูมิ-
ศาสตร์ศึกษาข้อมูลใดก็ตามมักจะมองหารูปแบบทางพื้นที่ (Spatial Form) และความสัมพันธ์ทางพื้นที่
หรืออีกนัยหนึ่งนักภูมิศาสตร์จะศึกษาการกระจาย และสัมพันธ์ทางพื้นที่ของมนุษย์บนพื้นโลกและลักษณะทาง
พื้นที่ของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และการที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากโลก นอกจากนี้การแบ่งโลกออกเป็น
ภูมิภาค และการวิเคราะห์ภูมิภาคโดยเฉพาะเจาะจงทั้งสองอย่างนี้ ล้วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบและการ
กระจายทางพื้นที่ การศึกษาความแตกต่างในสังคมมนุษย์ ซึ่งรวมถึงพฤติกรรมทางการเมือง และปรากฏ
การณ์ทางการเมืองในแต่ละสถานที่ ในลักษณะที่ความแตกต่างนั้นอาจมีความเกี่ยวเนื่องกับความแตกต่าง
ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และการศึกษาภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่ต่างกันในฐานที่ภูมิภาควัฒนธรรม
เหล่านั้นสะท้อนให้เห็นองค์การตัวตนของมนุษย์ที่แตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องกับบริวาร
ของโลกด้วยเหมือนกัน ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ภูเขา แม่น้ำ หรือทะเลทราย มีผลกระทบต่อความ
สัมพันธ์ระหว่างสถานที่แห่งหนึ่งกับสถานที่อีกแห่งหนึ่ง และด้วยเหตุนี้จึงมีผลกระทบต่อสภาพ และการ
กระจายของกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ ซึ่งในขณะเดียวกันก็อาจเปลี่ยนแปลงหรือก่อความเสียหาย
อย่างรุนแรงแก่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพด้วย โดยพื้นฐานแล้ววิชาภูมิศาสตร์เกี่ยวข้องกับรูปแบบการ
กระจายของมนุษย์บนพื้นโลก และการที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากพื้นโลก เพราะเหตุใดมนุษย์จึงใช้
ประโยชน์จากพื้นโลกแตกต่างกัน โดยมีพฤติกรรมของมนุษย์ที่ต่างกันในสถานที่ต่างกัน และในเวลา
ที่ต่างกันได้ หรือในทางตรงกันข้ามมีพฤติกรรมที่เหมือนกัน แต่ในสถานที่ที่ต่างกัน สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าว
มานี้ย่อมเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเศรษฐกิจและวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ คำถามเหล่านี้
กว้างขวางและสลับซับซ้อน คำตอบหรือผลการวิเคราะห์นั้นนักภูมิศาสตร์ต้องไม่อาศัยเฉพาะแต่การ
วิเคราะห์ในรูปแบบของตนเอง โดยมีแผนที่ซึ่งเป็นตัวแทนของกิจกรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้ง
สถานที่และเวลา ซึ่งแขนงวิชาอื่น ๆ เกี่ยวข้องกับรูปแบบเช่นน้อยกว่า แต่นักภูมิศาสตร์ยังต้องอาศัย
แนวทางของวิชาต่าง ๆ มาร่วมการศึกษาหรือวิเคราะห์ด้วย

วิชาภูมิศาสตร์การเมืองเป็นศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์สังคม

นักภูมิศาสตร์ก็เชื่อในเหตุผลผลเช่นเดียวกับนักสังคมศาสตร์อื่น ๆ ด้วย เนื่องจากรูปแบบการจัดระเบียบ การจัดองค์การและสภาพของสังคมมนุษย์มิได้เป็นไปตามยถากรรม จุดกำเนิดของสิ่งเหล่านี้สลับซับซ้อน ไม่อาจเข้าใจได้ง่ายนัก และบางกรณีอาจหาคำตอบได้แต่เพียงบางส่วน หรืออาจหาคำตอบไม่ได้เลย ดังนั้น นักวิเคราะห์จำเป็นต้องพยายามที่จะค้นหาคำตอบ นักภูมิศาสตร์จำเป็นต้องสร้าง "ประเด็นปัญหา" ก็เพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้และพิจารณาวิเคราะห์ และถ้าเราเชื่อในความสำคัญของความเกี่ยวเนื่องระหว่างเหตุและผล เราก็ต้องเชื่อในเรื่องการนำหลักการหรือแนวคิดไปประยุกต์ใช้ด้วย "กฎ" (Law) เป็นคำที่ยิ่งใหญ่เกินไปและไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในวิชาภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะในสาขาวิชาภูมิศาสตร์การเมือง หรืออย่างน้อยที่สุดก็ไม่สามารถนำมาใช้ในความหมายทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ หรือวิทยาศาสตร์กายภาพ ดังเช่นความหมายที่นักเคมีใช้กฎของบอยล์ หรือที่นักชีววิทยาใช้กฎพันธุกรรมของเมนเดล เพราะสังคมมนุษย์มีความลุ่มลึกหรือซับซ้อนกว่าโลกทางกายภาพ และบางครั้งไม่สามารถให้คำตอบอย่างเดียวกันแก่ผู้ที่ทำการศึกษาในเรื่องเดียวกัน เพราะพฤติกรรมทางสังคมหรือพฤติกรรมทางการเมืองที่จัดระเบียบไว้ตามหลักวิชานั้นเป็นผลมาจากตัวแปรที่มีจำนวนมากมาย ดังนั้น นักวิจัยจึงไม่สามารถวิเคราะห์หรือเข้าใจหรือทำนายพฤติกรรมทางสังคมหรือพฤติกรรมทางการเมืองได้ละเอียดลึกซึ้งเหมือนกับพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน ทั้งนี้เนื่องจากความลุ่มลึกดังกล่าวข้างต้นมักเป็นส่วนหนึ่งของสัมพันธ์ภาพที่สลับซับซ้อนมากกว่า ในบรรดาปัจจัยหลาย ๆ อย่าง "ที่มีการกระทำระหว่างกัน" โดยที่แต่ละปัจจัยได้รับอิทธิพลจากปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอยู่ ไม่อาจมีปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงปัจจัยเดียวที่สำคัญและเพียงพอที่จะบันดาลให้เกิดผลที่สังเกตเห็นได้ แต่เมื่อรวมปัจจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ก็อาจก่อให้เกิดความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์อย่างมีเหตุผล หรือก่อให้เกิดรูปแบบที่มั่นคง ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้อีกในที่อื่น ๆ ที่มีภาวะคล้ายคลึงกัน ถึงแม้จะเป็นเรื่องยากที่จะเกิดขึ้นในลักษณะที่เหมือนกันทุกประการเป็นครั้งที่สอง แต่เนื่องจากการเกิดรูปแบบที่มั่นคง การวิเคราะห์โดยสร้างกฎเกณฑ์เป็นหลัก มีประวัติศาสตร์ของปรากฏการณ์และพฤติกรรมปรากฏอยู่ในระยะเวลาที่กำหนด ปัจจัยที่แตกต่างกันและที่มีการกระทำระหว่างกันซึ่งเกี่ยวข้องกับแง่มุมต่าง ๆ ของสังคมมนุษย์มีเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งในแต่ละกรณีพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สร้างสังคมมนุษย์ขึ้นมา นั้นแทบจะไม่ซ้ำกันเลย แต่นักวิจัยก็สามารถค้นหาคำตอบว่า "มีลักษณะร่วมกันบางประการ" ได้ ซึ่งเป็นการสร้างแบบจำลองด้านวิทยาศาสตร์สังคม โดยสรุปปัจจัย ข้อกำหนดเบื้องต้น กฎเกณฑ์การรวบรวมข้อมูลภูมิศาสตร์ ฯลฯ มาร่วมการพิจารณาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ (Scientific System) อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้าในเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ย่อมจะกระทำได้ดีที่สุดด้วยวิธีการทางตรรกศาสตร์ (Logical System) ซึ่งอาจจัดเป็น "วิธีการทางวิทยาศาสตร์" ความจริงตรรกศาสตร์เป็นวิชาที่

ไม่มีคุณสมบัติโดยเฉพาะของวิทยาศาสตร์กายภาพ และแม้ที่จักรวรรดิศาสตร์ได้พัฒนาจนเติบโตขึ้นมา
ในวิชาปรัชญาอันเป็นวิชาหนึ่งของมนุษยศาสตร์ การวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลแบบใดก็ตาม ต้อง
อาศัยการสอบสวนตามหลักตรรกศาสตร์ ดังนั้น วิทยาศาสตร์กายภาพจึงมีคุณสมบัติต่างกับสังคมศาสตร์
หรือมนุษยศาสตร์ในด้านสภาพเนื้อหาเป็นเรื่องสำคัญ การทดลองเป็นพื้นฐานสำคัญของวิธีการตรรก-
ศาสตร์ เพราะโดยวิธีนี้จะสามารถทดสอบสมมติฐานเพื่อเลือก จนกว่าจะได้สมมติฐานที่เหมาะสมที่สุด
และเพื่อทดสอบวิธีการเหล่านี้ว่าจะสามารถอธิบายข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมได้จริงหรือไม่
ไม่เพียงไร

วิชาภูมิรัฐศาสตร์

คำว่าภูมิรัฐศาสตร์ "Geopolitics" รูดอล์ฟ คเจลเลน (Rudolf Kjelen ค.ศ.1864-
1922) เป็นศาสตราจารย์มหาวิทยาลัย Goteborg and Uppsala ในประเทศสวีเดน ได้เป็นผู้เขียน
แนวความคิดด้านภูมิรัฐศาสตร์เป็นภาษาสวีดิชหลายเรื่องด้วยกัน และได้เป็นผู้นำเอาคำว่า "Geopolitik"
ซึ่งเป็นภาษาเยอรมันมาใช้เป็นคนแรก คำ Geopolitics นี้ สอนมาจากคำว่า Geographical Politics
คเจลเลนให้นิยามว่าวิชาภูมิรัฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวของรัฐ นโยบาย
การเมือง รัฐเป็นสิ่งที่ชีวิตและสิ่งสำคัญของรัฐคืออำนาจ ซึ่งการศึกษาด้านการเมืองของรัฐนี้จะสัมพันธ์
กับวิชาภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ ผลงานของคเจลเลนได้แพร่หลายในประเทศเยอรมัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เมื่อกำเนิดสถาบันการศึกษาเกี่ยวกับนักภูมิศาสตร์การเมือง คือ Institute for Geopolitics
ในเมืองมิวนิค โดยมีศาสตราจารย์คาร์ล เฮาส์ฮอฟเฟอร์ เป็นผู้ก่อตั้งสถาบัน และแนวความคิดของ
นักภูมิรัฐศาสตร์จากสถาบันมิวนิคได้ให้ความหมายของคำ "ภูมิรัฐศาสตร์" ว่า "เป็นวิชาที่กล่าวถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับการพัฒนาทางการเมืองของโลก ศึกษาปรากฏการณ์ทางการเมืองของ
โลก และการนำผลงานวิจัยทางภูมิศาสตร์และเทคนิคการเขียนแผนที่มาใช้"

การพัฒนาความคิดทางภูมิศาสตร์และการนำหลักการทางภูมิศาสตร์ไปใช้ในทางการเมือง
และทำให้เกิดศัพท์ขึ้นใหม่ในภาษาเยอรมัน คือ ชื่ออพอลิติก (Geopolitik) ซึ่งผิดกับภูมิศาสตร์การ
เมือง (Political Geography) และไม่ควรถูกสับสนกัน เฮาส์ฮอฟเฟอร์ ให้ความหมายของ
Geopolitik ว่าเป็น ศิลปะการใช้ความรู้ทางภูมิศาสตร์เพื่อให้การสนับสนุนและส่งเสริมนโยบายของรัฐ
เฮาส์ฮอฟเฟอร์ ได้ศึกษาถึงชื่ออพอลิติกโดยแบบปรัชญา และชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งต่าง ๆ ซึ่งเขาได้
ความคิดริเริ่มจากคเจลเลน ผู้พัฒนาแนวความคิดไปจากผลงานของ ริกเชด ที่กล่าวว่า รัฐเป็นสิ่งที่
มีชีวิต (Organic State) ซึ่งต้องการพื้นที่ที่อาศัย และเฮาส์ฮอฟเฟอร์ยังได้รับอิทธิพลจากนัก
ภูมิศาสตร์ชาวอังกฤษ คือ แมกคินเดอร์อีกด้วย ถึงแม้ว่านักภูมิศาสตร์หลายท่านได้เขียนบทความใน

ทำนองนี้ ต่อมาเมื่อเห็นว่า นาซีเยอรมนีนำความคิดไปใช้ในทางที่ผิด จึงพากันถอนตัวจากการเขียนบทความทำนองดังกล่าว

นอกจากนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า วิชาภูมิศาสตร์นี้จะต้องศึกษาและพิจารณาถึงอำนาจทางการเมือง ตามคุณสมบัติลักษณะของอำนาจ และองค์ประกอบร่วม 4 ประการ ดังนี้

1) ในเรื่องของอำนาจ (Political Power) ย่อมมีสิ่งที่จะต้องพิจารณา 4 ประการ คือ ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ (Decision makers) และการนำเอาการตัดสินใจไปปฏิบัติให้สำเร็จ (Implementation) ซึ่งในการใช้อำนาจการเมืองดังกล่าวทั้งสองประการย่อมเป็นไปได้ทั้งในระดับในประเทศและระดับนอกประเทศ และอำนาจในระดับต่างประเทศที่รัฐประชาชาติหนึ่งจะพึงมีได้ อาจพิจารณาแยกออกได้เป็น 3 ลักษณะกล่าวคือ อำนาจทางการทหาร อำนาจทางเศรษฐกิจ และอำนาจมติดินแดน

2) การพิจารณาอำนาจการเมืองไปในลักษณะทางกายภาพ (Physical aspects) กล่าวคือ ลักษณะทางกายภาพรวมถึงการพิจารณาตามลักษณะภูมิศาสตร์โดยแท้ คือ พิจารณาอาณาเขตพรมแดน ที่ตั้ง และทรัพยากร เป็นต้น

3) องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง ก็คือ ประชาชน เพราะลักษณะของประชากรเป็นส่วนประกอบของภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งแปรเปลี่ยนไปได้ (dynamic) ทั้งในด้านจำนวน ขนาด ความนึกคิดและท่วงทีของกลุ่มชนนั้น ๆ อันเรื่องมาจากวิทยาการก้าวหน้า เทคโนโลยีขั้นสูง และคุณสมบัติเฉพาะของผู้นำ ซึ่งย่อมมีอิทธิพลต่ออำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อมติชน อีกประการหนึ่งองค์ประกอบที่คงที่ (Static) ของภูมิรัฐศาสตร์ ก็คือ ลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพ และสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นส่วนช่วยส่งเสริมความมั่นคงและอำนาจของรัฐนั้นเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรเป็นองค์ประกอบสำคัญ ส่วนนโยบายและยุทธศาสตร์แห่งชาติจะเป็นตัวกำหนดความมั่นคงและอำนาจของรัฐ ดังนั้นการพิจารณาภูมิรัฐศาสตร์จะต้องตระหนักถึงนโยบายและยุทธศาสตร์แห่งชาติเป็นหลักสำคัญ และนำปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพเข้าพิจารณาร่วมด้วย

4) ปัจจัยเวลา เป็นองค์ประกอบร่วมที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ การจะเป็นเอกภาพของกระบวนการหรือกิจกรรมทางการเมืองนั้น ต้องตระหนักถึง "เวลา" ซึ่งมีความหมายได้ให้หลายแนวทางดังนี้คือ

ก. กำหนดเวลา คือ เวลาที่กำหนดว่าจะต้องดำเนินการ เช่น กิจกรรมทางการเมืองและการทหาร ซึ่งจะเป็นการกำหนดเวลาที่เริ่มต้น หรือช่วงเวลาที่ต้องการดำเนินการ และเวลาที่กำหนดไว้ สำหรับการสิ้นสุดการดำเนินการ ต้องกำหนดเวลาเดียวกัน

ข. ตระหนักถึงช่วงเวลาของการเคลื่อนไหว ทั้งกิจกรรมทางการเมือง การยุทธศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งจะใช้ภูมิศาสตร์กายภาพเป็นปัจจัยโดยทบทวนถึงคุณสมบัติเฉพาะให้เป็นปัจจุบัน โดยคำนึงถึงวัฒนธรรม วิทยาการและเทคโนโลยีขั้นสูง เพราะองค์ประกอบร่วมเหล่านี้ย่อมเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์กายภาพหรืออำนาจการเมืองในลักษณะกายภาพ เช่น การเปลี่ยนแปลงอาณาเขตกับการใช้หลักยุทธวิธี เป็นต้น

ค. การกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์แห่งชาติ โดยพิจารณาหลักเกณฑ์ทางภูมิศาสตร์การเมือง และภูมิรัฐศาสตร์นั้น ควรกำหนด "ช่วงเวลา" เพื่อเป็นหลักหรือใช้เป็นบทบาทในการควบคุมการดำเนินการและการเคลื่อนไหวทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เมื่อครบกำหนดช่วงเวลาแล้ว จะได้นำผลปฏิบัตินั้นมาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงแผนยุทธศาสตร์แห่งชาตินั้นให้ทันสมัย และตรงตามปรากฏการณ์หรือสภาวะการณ์ในปัจจุบัน ดังเช่น นโยบายป่าล้อมเมืองหรือเมืองล้อมป่า เป็นต้น

สรุป

ให้แนวความคิดของนักวิชาการ และแนวทางการศึกษาภูมิศาสตร์ ในด้านความหมายของคำและเนื้อหาของภูมิศาสตร์ ภูมิศาสตร์การเมือง และภูมิรัฐศาสตร์ เนื้อหาของภูมิศาสตร์การเมืองเป็นวิชาที่มีหลักเกณฑ์เช่นเดียวกันในทุกประเทศ แต่ปัจจัยและองค์ประกอบย่อยต่าง ๆ ของแต่ละประเทศย่อมแตกต่างกันในด้านพื้นฐาน ดังเช่น ลักษณะประจำชาติ ขนบประเพณี ลักษณะทางกายภาพและทรัพยากรของประเทศรวมทั้งจุดมุ่งหมายทางการเมืองของรัฐบาลของแต่ละประเทศ ความสัมพันธ์ของเนื้อหาระหว่างภูมิศาสตร์การเมืองและภูมิรัฐศาสตร์ เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ยาก เพราะมีปัจจัยหลักและเกณฑ์ที่ร่วมกันอยู่ อย่างไรก็ตามก็อาจนิยามความหมายโดยสรุปดังนี้ คือ

ภูมิศาสตร์การเมือง (Political Geography) เป็นวิชาที่ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ของภูมิศาสตร์รัฐในลักษณะทางกายภาพ และกระบวนการทางการเมือง โดยมีปัจจัยเวลาเป็นตัวแปรร่วม นักภูมิศาสตร์การเมืองจะเน้นการศึกษาถึงผลกระทบของปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีต่อพื้นที่ทางการเมือง ซึ่งได้แก่บรรดารัฐและประเทศต่าง ๆ โดยยึดภูมิศาสตร์เป็นหลักสำคัญและการเมืองเป็นปัจจัยรอง และมีปัจจัยเวลาเป็นองค์ประกอบร่วม

ภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) เป็นวิชาที่ศึกษาถึงรัฐศาสตร์และยุทธศาสตร์ในการป้องกันประเทศ การขยายดินแดนและอำนาจการเมือง โดยอาศัยสภาวะทางภูมิศาสตร์ คือ เน้นการศึกษาเรื่องภูมิศาสตร์กายภาพในปรากฏการณ์ทางการเมือง โดยถือเอาพฤติกรรมทางการเมือง และปรากฏการณ์ทางการเมืองเป็นหลักเกณฑ์สำคัญ และปัจจัยทางภูมิศาสตร์และเวลาเป็นองค์ประกอบร่วมในการวิเคราะห์

วิชาภูมิศาสตร์การเมือง จัดเป็นศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์สังคม ดังนั้น ผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมทางการเมือง จำเป็นต้องตระหนักถึงความเป็นเหตุเป็นผล และแนวทางในการแก้ไขที่สลับซับซ้อน โดยที่ผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับสังคมมนุษย์จะสามารถดำเนินการต่อไปได้โดยมีข้อกำหนดเบื้องต้นว่า คำอธิบายใดก็ตามที่อาศัยเพียงปัจจัยเดียวทุกรูปแบบย่อมเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อถือได้ และผู้ทำการศึกษาหรือวิจัยจะต้องยึดหลักปฏิบัติอย่างน้อย 2 ประการ ดังนี้

1) การมีใจกว้างยอมรับในเรื่องหรือปัจจัยต่างๆ ที่อาจมีความสำคัญ หรือมีความเกี่ยวเนื่องกันและ

2) การมีคำอธิบายหลาย ๆ ทาง หรือความพร้อมที่จะสร้างคำอธิบายขึ้นมาใหม่สำหรับทุกสถานการณ์ที่เรากำลังศึกษา และไม่ยึดทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งโดยละเลยทฤษฎีอื่น ๆ หรือมุ่งแต่จะใช้วิธีการใดวิธีหนึ่งแต่เพียงวิธีเดียว